

O NOUĂ EDIȚIE A BIBLIEI LUI ȘERBAN

de

PAUL MIRON

Alcătuirea acestui volum începe cu un apel publicat la Freiburg, acum câțiva ani, în care „cercetători din Ielurite domenii” erau solicitați să participe la o nouă ediție a *Bibliei* de la 1688. Spuneam: „O asemenea operă uriașă nu se întreprinde decât o dată la secole; ar fi o greșală de neiertat dacă o singură disciplină n-ar fi chemată să-și dea contribuția la elucidarea textului din 1688, la preistoria sau influența sa, precum și la toate problemele culturale legate de scriptura de acum 300 de ani”. Prezentăm — ca metodă de investigație — cartea *Rut*. Ca sărbătorirea să nu rămână chiar așa de sărăcită, ne-am străduit să o secundăm prin publicarea unui număr special din DACOROMANIA (VII, 1988), oferind astfel contextul științific necesar. Încurajați de rezultatele obținute în cadrul colaborării dintre Universitatea „Alexandru Ioan Cuza” din Iași și Universitatea „Albert-Ludwig” din Freiburg, ne-am legat iarăși cu venerabila Alma Mater moldoveană la înfăptuirea unui proiect de cercetare comun: *Monumenta linguae Dacoromanorum*, ale cărui roade se întrezăresc aici. Calea tiparului ne-a deschis-o cu generozitate rectorul Universității, profesorul Viorel Barbu, fidel autenticei tradiții științifice ieșene.

Ca și în cartea *Rut*, care constituia un fel de îndreptar, textul original, în afară de „mrozna vremurilor ce au pălit”, dă garanția unui control filologic, textul transcris după un sistem deliberat convențional oferind unui public foarte larg plăcerea lecturii în forma în care a apărut.

Datorită unei înțelepte sugestii a lui N.A. Ursu, se reproduc și cele două izvoade înrudite: ms. 45 din Biblioteca Academiei Române, Filiala Cluj — o copie după traducerea *Vechiului Testament* de Spătarul Milescu, copie întocmită pentru mitropolitul Teodosie al Ungrovlahiei (1668—1672, 1679—1708), cu adaosuri și îmbunătățiri; ms. 4 389 din Biblioteca Academiei Române, adică o altă traducere făcută după mai multe surse, printre care și Biblia slavonă de la Ostrog (1581), dar care folosește în orice caz lucrarea spătarului moldovean ca temelie al *Septuagintei*.

Se mai adaugă apoi o analiză textuală, o încercare de a reda textul pe înțeles, ținând seama de modelele originale masorete, precum și de experiența seculară a interpreților elini sau apuseni. E vorba în primul rând de a descifra conceptul narativ în curgerea sa, de a-i descoperi „capcanele” instituite de situația socială, religioasă etc. dată, ca astfel cititorul să poată înțelege mai bine care au fost greutățile cu care se luptau traducătorii din secolul al XVII-lea, unde au

reușit și unde au fost învinși, nu din cauza unui rigorism filologic sau de „sărăcia limbii”, ci de o exagerată fidelitate față de textele originale folosite.

O altă secțiune încearcă prin note suplimentare să compare textul de la Frankfurt, 1597, cu alte ediții ale Septuagintei (LXX), să explice diverse situații din ebraică, îmbogățind informația lectorului de la istorie și geografie până la etnologie și mitologie antică, să indice soluții de traducere din alte limbi sau chiar din română, să sublinieze pasaje obscure, să semnaleze interferențe și probabile căi de receptare.

La indice, traducerea lexiilor în franceză și germană, cu scopul de a include studiul textului într-un circuit internațional, nu acoperă tot spectrul semantic al fiecărui exemplu în parte, ci oferă doar un punct mediu de orientare. Pentru distincțiile gramaticale s-a ținut seama de situația istorică, desigur discutabilă, dar obiectul rubricii rămâne depozitarea materialelor lexicale în diviziuni transparente unor noi investigații.

Vasile Drăguș ne pregătea o serie de imagini exemplare din vechea iconografie românească pentru a prezenta receptarea *Bibliei* în pictură. Moartea sa ne-a privat acum de un capitol foarte important în ediția aceasta.

Mitropolitul Andrei Șaguna scria în prefața *Bibliei* publicate de el la Sibiu (1856—1858): „Limba *Bibliei* pentru un popor numai o dată se face; dacă s-au învins piedica cea mare a traducerii și dacă poporul au primit limba aceea zicând în însăși ființa sa, atunci următorii n-au de a mai face alta, ci numai a o reinnoi și îndrepta așa, după cum ar fi reinnoit și îndreptat traducătorul cel dintâi al *Bibliei* de ar fi trăit până în vremile lor”. În patrimoniul spiritual al fiecărei națiuni din spațiul european, data traducerii *Bibliei* este o sărbătoare, evenimentul înseamnă întotdeauna abordarea unei trepte culturale superioare.

Istoria tălmăcirii ei începe cu *Septuaginta*, versiunea elină a *Vechiului Testament*, săvârșită de 72 de cărturari iudei alexandrini (după Moses Gaster — palestinianeni) cu 300 de ani înainte de nașterea lui Isus și refăcută patru secole mai târziu de alții (Aquila, Theodotion, Symmachus). Alături de textul ebraic original, acesta și transliterat în alfabet grecesc, au fost reproduse în *Septuaginta* și variantele date de Aquila, Theodotion, Symmachus, de Origen în opera sa *Hexapla*, LXX, care a rămas textul oficial al Bisericii ortodoxe, s-a tipărit pentru prima dată în celebra *Biblie* de la Complutum (Alcalá de Henares de lângă Madrid), împreună cu versiunea ebraică, arameică și latină, între 1514 și 1517 — când se deschide tradiția prea frumoasă

selor tipărituri ale bibliilor poliglote, din care semnalăm *Biblia* lui Filip II de Spania, Antwerpen, 1568—1573, *Biblia* în opt tomuri a Imprimeriei Regale din Paris, 1642, și *Biblia* episcopului Walton, Londra, 1653—1657.

Printre primele traduceri în limbi orientale e de reținut *Velus Syra* din sec. II; din spațiul carpato-dunărean, aceea în limba gotică a lui Ulfila, în sec. IV. Numeroasele versiuni latine (*Velus latina*) care circulau în Europa și-au pierdut importanța odată cu răspîndirea *Vulgatei*, traducerea epocală a Fericitului Ieronim (347—419), la dorința papei Damasus I. Ieronim a folosit textul elin, părți revizuite din *Velus latina*; originalul ebraic și, pentru Cartea Iuditei și a lui Tobit, o versiune arameică. Conciliul trientin (1564) a declarat opera ieronimiană ca singura „autentică”. Este prima carte care vede lumina tiparului, datorită invenției lui Gutenberg, după 641 de zile de lucru, la Mainz, în 1455. La 1590 apare *Sixtina*, o ediție revizuită, introdusă de papa Sixtus V, iar în 1592, *Sixtina-Clementina*, sub papa Clemens VIII, care a rămas pînă în secolul nostru versiunea catolică oficială. *Biblia* de la Strasbourg (1466), cea dintîi traducere a Sf. Scripturi într-o limbă populară, anume germana, se datorește probabil teologului Rudigerus, despre care știm că, în 1451, fusese rector al Universității din Lipsa. Acesteia i-au urmat 13 ediții, în parte revizuite, pînă la cea de la Augsburg (1518). Luther traduce *Das Neue Testament Deutsch*, care apare în 1522 la Wittenberg. Urmează, un an mai tîrziu, *Pentateuhul* și la 1534 ediția completă, opera care a avut cea mai mare importanță în formarea și creșterea limbii germane moderne scrise. Luther a folosit versiunea ebraică de la Brescia (1454), dar și *Vulgata*, *Septuaginta*, fragmente și glose latine. Nenumărate ediții i-au urmat pînă în zilele noastre; mai mult chiar, ea a fost folosită ca îndreptar și în alte limbi, de exemplu pentru suedeză (1540—41), daneză (1550), în Islanda (1540) și în Anglia, la *Noul Testament* al lui Tyndale (1526). Sub influența calvină, s-a redactat *The Bible and Holy Scriptures*, Geneva, 1560, dar cea mai impunătoare operă colectivă de traducere, după *Septuaginta*, rămîne *The King James Bible*, Londra, 1611, la care au lucrat, timp de cinci ani, 50 de cărturari, grupați în 6 echipe. În *Printing and the Mind of Man* se afirmă: „Această carte s-a citit și cercetat în toate casele, iar înrîurirea ei asupra caracterului, imaginației și inteligenței unei națiuni întregi, timp de trei sute de ani, a fost mai mare decît al oricărui curent literar sau mișcare religioasă din istoria noastră”. *Biblia* tradusă de Malermi în italiană vede lumina tiparului în 1471, la Veneția. La Lyon (1477—78) a apărut prima *Biblie* tipărită în limba franceză — fragmente circulau încă din sec. XII — urmată de cea a lui Faber Stapulensis (1523—30), care, deși pusă la index, a avut o foarte largă răspîndire. În Valencia se tipărește o *Biblie* în limba catalană la 1478, iar la Praga, zece ani mai tîrziu, în limba cehă. În spațiul Bisericii Ortodoxe cu altă poziție față de scriptură sacră, se alcătuește o traducere slavonă în anul 1499, la inițiativa mitropolitului Ghenadie de Novgorod, care stă la baza *Bibliei* de la Ostrog, tipărită de cneazul Constantin la 1581, cu o ediție revizuită la 1663 și cea „elisabetiană” de la 1751, rămasă, cu puține modificări, versiunea oficială la ruși, unde abia în 1821 apare *Noul Testament* în limba lor, cu text slavon paralel, iar *Biblia* completă în 1876. Traducerea bulgară datează din 1871, cea

ucraiană, cea sîrbească și cea macedoneană din secolul XX, pe cînd georgienii se mîndresc cu *Biblia* regelui Arcil, apărută la 1743. Încercări de a se traduce *Biblia* în limba populară greacă au existat încă din secolul XVI, dar ele au fost totdeauna respinse de autoritatea ecleziastică. Trei sinoade ortodoxe au condamnat traducerea *Noului Testament* efectuată de Maxim Kallipolites (Geneva, 1638), pe cînd ediția revizuită a lui Serafim din Mytilene (1703) a fost arsă un an mai tîrziu. Conflictul dintre partida conservatoare și partizanii introducerii unei versiuni pe înțelesul tuturor a culminat în lupte sîngeroase de stradă pe la începutul secolului nostru, așa-numitele „evangelhiaca”.

Cele mai vechi texte biblice în limba română datează din secolul XVI și aparțin ciclului liturgic. E vorba de cele trei cărți de psalmi, *Psaltirea Scheiană*, *Psaltirea Voronețeană* și *Psaltirea Hurmuzachi*, descoperite în secolul trecut și care stau la baza cercetărilor de istorie a limbii literare. Nu e de mirare că tocmai această carte biblică a apărut mai întîi: în crugul vieții monahale, psalmii sînt recitați în perioade săptămînale, și atît de cunoscuți, încît lungimea lor a putut deveni chiar o măsură de timp în treburile zilnice. Între 6 februarie și 27 mai 1570 se tipărește *Psaltirea* românească la Brașov, căreia îi urmează o *Psaltire* slavo-română, șapte ani mai tîrziu; la 1589, fiul lui Coresi, Șerban, publică o altă ediție. Din îndemnul mitropolitului Simeon Ștefan al Ardealului, apare în 1651 *Psaltirea* de la Bălgrad (Alba Iulia). Tot la mijlocul secolului al XVII-lea și Dosoftei, viitorul mitropolit, lucra la o traducere a *Psaltirii*, text rămas în mai multe copii manuscrise. *Psaltirea de-nfăles* a aceluiasi, Iași, 1680, prezintă paralel textul slavon și român, desigur cu scopuri didactice.

Tipărită la Uniew, în Polonia, apare în anul 1673, *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, o operă de deosebită importanță pentru literatura română, prima versificare a *Psaltirii* într-o limbă națională din spațiul Bisericii Ortodoxe. Dosoftei s-a trudit „cinci ani foarte cu osîrdie mare” pentru a reda în 8634 de versuri cartea lui David.

Și după apariția *Bibliei de la București*, *Psaltirea* rămîne cartea biblică cea mai des tipărită și cu cea mai mare circulație, datorită tradiției întărite de recomandările Părinților bisericești, dintre care Sf. Vasile cel Mare ocupă aici un loc hotărîtor. Cele mai importante ediții pînă la Unirea Principatelor au fost: București — 1735, 1748, 1758, 1775, 1780, 1796, 1806, 1820; Iași — 1731, 1743, 1748, 1757, 1766, 1782, 1790, 1794, 1802; Sibiu — 1791; Buzău — 1701, 1703, 1767, 1835, 1837, 1841; Blaj — 1764, 1773, 1780; Rîmnicu Vilcea — 1725, 1743, 1746, 1751, 1764, 1779, 1784, 1787, 1793, 1817, 1819; Mînaștirea Neamț — 1807, 1817, 1824.

Pe cînd textele din *Vechiul Testament* au fost foarte rare, *Noul Testament* este reprezentat, datorită necesităților de cult și cateheză, destul de abundent. Putem semna din prima categorie doar *Palia de la Orăștie* (1581—82), o traducere a *Genezei* și *Exodului* de către cinci cărturari ardeleni după versiunea maghiară a lui Heltai Gáspár, Cluj, 1551, folosindu-se și *Vulgata* și alte modele neidentificate încă, apoi un fragment din *Levitic* (26. 3—41), descoperit de Hasdeu în Biblioteca Națională din Belgrad și publicat în *Cuvențe din bătrîni*. În anul 1683 mitropolitul Dosoftei tipărește la Iași un volum în care sînt cuprinse toate textele din *Vechiul Testament* folosite în serviciile divine de Biserica Ortodoxă, *Profitologhion* — *adecă parimiile și prorocestiile preste an ce sū citeș în sfînta besērică*. În Biserica răsăriteană frecvența lecturilor din *Vechiul Testament* a scăzut încă din epoca bizantină. Exi-

stă diferite tradiții, la greci, la slavii răsăriteni, la slavii din sud. La români au fost diferențe de la eparhie la eparhie și între mănăstiri. Celor 150 de psalmi, împărțiți în 20 de catisme, li s-au mai adăugat așa-zisele ode, care, prin conținutul lor poetic, au avut un puternic ecou în literatură. Acestea sînt: *Întîia cîntare a lui Moise* (*Exodus* 15.1–19); *A doua cîntare a lui Moise* (*Deuteronomul* 32.1–43); *Ruga Anei* (*I Regi* 2.1–10); *Ruga lui Avacum* (*Avacum* 3.2–19); *Ruga lui Isaia* (*Isaia* 26.9–20); *Ruga lui Iona* (*Iona* 2.3–10); *Ruga celor trei tineri* (*Daniel* 3.26–56); *Cîntarea ce, lor trei tineri* (*Daniel* 3.57–88); *Cîntarea lui Zaharia* (*Luca* 1.68–79).

Un inventar al pasajelor din *Vechiul Testament* folosite în tipicul general al Bisericii ar prezenta, după sondajul nostru, următoarele date: *Geneza* 1.1–13, 1.14–23, 1.24–2.3, 2.4–19, 2.20–3.20, 3.21–4.7, 4.8–15, 4.16–26, 5.1–24, 5.32–6.8, 6.9–22, 7.1–5, 7.6–9, 7.11–8.3, 8.4–21, 8.21–9.7, 9.8–17, 9.18–10.1, 10.32–11.9, 12.1–7, 13.12–18, 14.14–20, 15.1–15, 17.1–9, 17.15–17, 17.19, 18.11–14, 18.20–33, 21.1–2, 21.4–8, 22.1–18, 27.1–41, 28.10–17, 31.3–16, 32.2–11, 43.26–31, 46.1–7, 49.1–2, 49.8–12, 49.33–50; *Exodul* 1.1–20, 2.5–10, 2.11–22, 12.1–11, 12.51–13.3, 13.10–12, 13.14–16, 13.20–15.19, 14.7–20, 15.22–16.1, 19.10–19, 24.12–18, 33.11–23, 34.4–6, 34.8, 40.1–5, 40.9–10, 40.16, 40.34–35; *Leviticul* 12.1–4, 26.3–12, 26.14–17, 26.19–20, 26.22, 26.33, 26.40–41; *Numerii* 8.16–17, 11.16–17, 11.24–29, 24.2–3, 24.5–9, 24.15–18; *Deuteronomul* 1.8–11, 1.15–17, 10.14–21; *Iosua* 3.7–8, 3.15–17, 5.10–15; *Judecători* 5.36–40, 6.7, 6.11–24, 13.2–8, 13.13–14, 13.17–18, 13.21; *I Regi* 7.51, 8.1, 8.3–7, 8.9–11, 17.8–24, 18.30–39, 19.11–13, 19.15–16; *II Regi* 2.6–14, 2.19–22, 4.8–37, 5.9–14; *Iov* 1.1–12, 1.13–22, 2.1–10, 38.1–21, 42.1–5, 42.12–17; *Pilde* 1.1–19, 1.20–33, 2.1–22, 3.1–18, 3.19–34, 3.34–4.22, 5.1–15, 5.15–6.3, 6.3–20, 6.20–7.1, 8.1–21, 8.32–9.11, 9.12–18, 10.1–22, 10.31–11.12, 11.19–12.6, 12.8–22, 12.23–13.9, 13.20–14.6, 14.15–26, 14.27–15.4, 15.7–19, 15.20–16.9, 16–17.33, 17.17–18.5, 19.6–25, 21.3–21, 21.23–22.4, 23.15–24.5, 31.8–31; *Isaia* 1.1–20, 1.19–2.3, 2.2–3, 2.3–11, 2.11–21, 3.1–1.4, 4.2–5.7, 5.7–16, 5.16–25, 6.1–12, 7.1–16, 8.1–4, 8.8–10, 8.13–9.7, 9.8–10.4, 10.12–20, 11.1–12.2, 12.3–6, 13.2–13, 14.24–32, 19.1–5, 19.12, 19.16, 19.19–21, 25.1–9, 26.21–27.9, 28.14–22, 29.13–23, 35.1–10, 38.6, 40.1–3, 40.9, 40.18–31, 41.4–14, 41.17–18, 42.5–16, 43.9–14, 45.8, 45.11–17, 48.17–49.4, 49.6–15, 52.13–15, 53.1–12, 54.1, 55.1–13, 58.1–11, 60.1–16, 61.1–9, 61.10–62.5, 62.10–63.3, 63.7–9, 63.11–64.5, 65.8–16, 66.10–24; *Jeremia* 11.18–23, 12.1–5, 12.9–11, 12.14–15, 31.31–34; *Iezechiel* 1.1–21; 1.22–28, 2.3–10, 3.1–3, 28.1–14, 36.24–28; 43.27–44.4; *Daniel* 2.31–36, 2.44–45, 3.1–88; *Mihei* 4.6–7, 5.1–3; *Ioil* 2.12–26, 2.23–3.5, 3.12–21; *Iona* 1.1–4, 1.11; *Sofonie* 3.8–15, 3.14–19; *Zaharia* 8.4–17, 8.19–23, 9.9–15, 11.10–13; *Maleahi* 3.1–3, 3.5–7, 3.12, 3.17–18, 4.4–6; *Iudit* 1.1–10, 1.11–25; *Baruh* 3.36–4.4; *Înțel.* 3.1–9, 4.7–15, 4.10–20, 5.1–7, 5.15–6.3. Cam aceleași sînt și textele fixate de Dosoftei în *Parimii*.

Cel mai vechi text tipărit din *Noul Testament* ce s-a păstrat este *Evangeliarul de la Sibiu* (1551–53), astăzi la Biblioteca Salticov-Șcedrin din Leningrad. El conține *Evangelia* după Matei, cap. 3.17–27.55, în text paralel român și slavon. La Oiejde/Alba s-au mai descoperit două file din această carte, care pare că a avut o circulație largă.

Codicele Popii Bratul de pe la jumătatea sec. XVI este un manuscris care conține *Faptele Apostolilor*, ambele *Epistole* ale lui Ioan și ale lui Petru, Iacob, precum și *I Corinteni* 5.6–7.35, în text paralel slavon și român. *Codicele Voronețean* cuprinde *Faptele Apostolilor* de la cap. 18.14, Iacob, Petru I și Petru II, pînă la cap. 2.9. Dintre tipăriturile diaconului Coresi, pomenim: 1. *Tetraevangelul*, Brașov, 1560–61, păstrat în mai multe exemplare intacte; o copie efectuată de Radu de la Mănăstiri din ordinul lui Petru Cercel, pribeag în Rhodos (1574), se află la British Museum. 2. *Praziul* sau *Lucrul Apostolesc*, o carte de cult, prin urmare, apărută pe la 1563. 3. *Cartea ce se cheamă evanghelie cu învățătură de în tuspătru evangheliștii aleasă*, o reluare a textului din *Tetraevangel*, cu comentarii într-o limbă românească mult mai curgătoare și îngrijită.

Prima traducere integrală a *Noului Testament* (Alba Iulia, 1648) este legată de numele mitropolitului Simeon Ștefan al Ardealului și a rămas sursa principală a următoarelor ediții biblice. S-au folosit, în afară de originalul elin, modele slavone și latinești. Prefața mitropolitului, devenită o pagină prețioasă a unei antologii naționale, dezvoltă noțiunea de unitate a limbii, de circulație a cuvintelor ca și de receptare a împrumuturilor lingvistice. *Evangeliiile și Epistolele* — cu puține excepții — sînt precedate de prefețe originale.

Șerban Cantacuzino patronează apariția primei *Evangelii* de la București, în 1682, tipărită de mitropolitul Teodosie; un an mai târziu apare, în aceleași condiții, *Apostolul*. Ambele au stat la baza *Bibliei* lui Șerban. Dintre *Evangeliiarele*, mai importante, după 1688, notăm, la București, edițiile din 1693, 1742, 1750, 1760, 1775; Snagov 1697; Iași 1741, 1762; Sibiu 1844, 1859; Blaj 1765, 1776; Buzău 1834, 1837; Rîmnicu Vîlcea 1746, 1784, 1794; Mănăstirea Neamț 1821. *Apostolul*: București 1743, 1774, 1784, 1820; Iași 1756, 1791; Blaj 1767; Buzău 1704, 1743, 1836; Rîmnicu Vîlcea 1747, 1794. Numeroase alte ediții din aceste două cărți destinate cultului, adică lecturii în biserică, au apărut pînă în zilele noastre, ultimele în 1987. *Biblia* în întregime sau *Noul Testament* au cunoscut următoarele imprimări: *Noul Testament acum tipărit într-acest chip pre limba românească* de Antim Ivireanul, la București, în 1703; *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură ale cei vechi și ale cei noao lege în traducerea lui Samuil Micu, Blaj, 1795*, de fapt o versiune revizuită a *Bibliei* lui Șerban; *Noul Testament al Domnului nostru Iisus Hristos, Petersburg, 1817*, text după *Biblia* de la Blaj; *Noul Testament adecă Așezămînt, 1818*, Mănăstirea Neamț, tipărit cu sprijinul mitropolitului Veniamin Costachi, în traducerea monahilor Silvestru și Ilarie; *Noul Testament adecă Așezămîntul Legii cei noao a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Petersburg, 1819*, o nouă ediție revizuită a celei din 1817; *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii vechi și a cei Noao, Petersburg 1819*, tipărită de Societatea biblică rusească după textul de la Blaj, revizuit sub supravegherea mitropolitului Gavriil Bănulescu de la Chișinău; *Noul Așezămînt sau legea cea nouă a Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Mănăstirea Neamț, 1823*; *Noul Testament al Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, Smirna, 1838*, cu o nouă ediție în 1846; *Noul Testament al Domnului și Mîntuitorului nostru Iisus Hristos, București, 1854*, conține numai cele patru *Evangelii*; *Biblia sau Testamentul Vechiu și Nou, Buzău, 1854–56*, reproduce *Biblia* de la Blaj, colaționată și cu alte versiuni; *Noul Testament, București, 1855*, reproduce versiunea de la Smirna, noi ediții în 1857 și 1859; *Biblia adecă Dumnezeiasca Scriptură a Legii cei vechi și a cei noad, Sibiu, 1856–58*, sub îngrijirea mitropolitului

Andrei Șaguna, reproduce textul revizuit de la Petersburg, îmbogățit cu aproape 100 de ilustrații; *Biblia Sacra ce cuprinde Vechiul și Noul Testament*, Paris, 1859, este încercarea lui Ion Heliade Rădulescu de a reda Sfânta Scriptură într-o limbă italianizantă, traducând primele opt cărți; conține și citeva gravuri duioase, tipice epocii; *Biblia Sacra (Geneza, Psalmii, Isaia)*, tradusă nereușit de Constantin Aristia din limba elină, apare la București în 1859.

După Unirea Principatelor apar ediții ale *Noului Testament* la Sibiu, 1867, Viena, 1875, București, 1867, 1885, 1897, 1905, 1906, 1908, 1912, 1921, 1922, 1922, 1925, 1927, 1928, 1930, 1937, 1941, 1945, 1951, 1972, 1979, 1983; Cluj 1942, 1945; Mănăstirea Neamț, 1924, 1926, 1931 și în Israel, 1962.

Biblia integrală se tipărește la Iași, 1865, 1871, 1874; București, 1893, 1906, 1909, 1912, 1913, 1914, 1926, 1930, 1936, 1938, 1944, 1968, 1975, 1982, în afara hotarelor, la Pesta, 1873, la Viena, 1905 și la Londra, 1920, 1965.

S-a mai spus: *Biblia* de la București a consacrat unitatea de limbă a românilor despărțiți politicește. Nu mai puțin important este faptul că s-a impus valoarea scriiturii într-un mediu supus geografic și istoric primatului oralității. În lumea ortodoxă trăirea mesajului biblic era condiționată de cîntare, rostire și imagini. Dar această alfabetizare duhovnicească nu s-a petrecut printr-un act de erezie față de autoritatea ecleziastică, ci din contra, într-o deplină armonie între clerul superior și cărturarii laici. Să ne amintim că ne aflăm într-o epocă în care nu numai Vaticanul (sub papa Alexandru VII, în 1664: „*Biblia* vulgari quocunque idiomate conscripta”), dar și conciliile ortodoxe condamnau traducerea în limba poporului, o epocă frământată de convulsii confesionale, la care teologii din țările românești au participat, atunci cînd li s-a părut că este amenințată ființa Bisericii însăși. Și totuși scrierile de acest gen rămîn stratul de compost din care a putut să se înalțe marea realizare de la 1688. Conform tradiției patristice, s-a ales *Septuaginta* ca temei al traducerii și nu după vreo tendință de răzvrătire, iar edițiile preferate, de la „Frangofort” sau din „Englitera”, datorită renumelui lor cărturăresc. Gestul larg al Bisericii de a dărui poporului Sfânta Scriptură în limba sa a conturat și dimensiunea unei ortodoxii românești, străină de servitudini de primat confesional, împăciuitoare și tolerantă. Grigore Ureche

seria cu o jumătate de veac mai înainte, scribindu-se de dihonă dintre biserici după conciliul de la Florența: „De care lucru, de era mai-nainte de acel săbor ceva neîngăduință într-acēste bisērici, era și nădejde că să vor tocmi și vor veni la împreunare, iară după săbor, atîta oțărîtură stătu într-amîndoao bisēricile, de nu să pot vedea cu dragoste, ce una pre alta hulește și defaimă și una pre alta va să pogoare și să o calce. Răsăritul iaste începător, Apusul va să se înalțe și așa una alția nu va să dea cale, cum Răsăritul cu Apusul n-ar fi fostu logodna lui Hristos”. Indiferent de cine ar fi fost tainicul *ghost-writer* al scrisorii patriarhului Dositei către principe, ea devine un document cu dublă referință — culturală și ecleziastică. Istoria *Bibliei* de la București nu poate fi înțeleasă dacă nu se subliniază mai înainte de toate climatul cultural care domnea în țările românești în acea vreme, condiționat de o deschidere către marile focare spirituale ale epocii, fără priorități partizanale, cum nu deseori s-a întîmplat în istoria românească. De la Bar la Kiew, de la Padova la Academia patriarhiei din Constantinopol, străluceau luminile unei renașteri spirituale la care Iașul și Bucureștiul au participat. Legătura cu Transilvania mitropolitului Simeon Ștefan e vădită din text; chiar dacă Dosoftei n-ar fi participat direct la revizuirea textului ce s-a tipărit, Moldova reprezintă în interferențele săvîrșirii traducerii curentul viu și puternic, sporit de personalitatea, activitatea și școala mitropolitului-poet.

Eliberată din blestemul izolării, cultura românească a rodit, iar capitala valahă a crescut de la raia a Porții la rangul de metropolă europeană, cercetată de cărturari și ierarhi vestiți nu numai în scopuri turistice. De aceea istoria *Bibliei de la București* e și o istorie a legăturilor de prietenie, depășind provincialismul sterp și îngust al hotarelor închise. Să ne gândim numai la aportul alumnului lui Teofil Coridaleu, de exemplu Ioan Cariofil și Gherman de Nyssa, prietenii Cantacuzinilor și ai lui Brâncoveanu. Istoria *Bibliei* de la București e și o pildă a biruinței spiritului și un îndreptar pentru orice activitate cărturărescă. Spune Șerban Cantacuzino în prefața sa: „... că nu sînt tainele credinței noastre ca ale elefsinēnilor să zacă ascunse și închise”.

Freiburg, 13 iunie 1988